

V.

A társadalmi élmények, ha csak egy kamasz fiú világfájdalmaként és csalódásaként is, már első verseiben ott voltak, ott derengtek abban az elővarázsoló, megidéző költői magatartásban, amelyet első versei jeleztek — anélkül, hogy költőileg és még inkább: gondolatilag affirmálták volna. A költő és élményei viszonyára, a versek belsőbb körein, ugyanakkor az a jellemző, hogy bizonytalan és konkretizálatlan, nevet nem kapott maradt, és nem tudott világlátássá, de még világnézetté formálódva sem belejátszani a versek születésébe. A felmérő szándék intellektuális mozdulata az, ami nem moccan korai költészetében: érzelmi alapjai sejlének csak fel, s a világban való általános csalódás elégedetlensége küldi gőzeit, éppen csak olyan erővel, hogy tekintete befoghassa a családi házat és közvetlen környezetét. S ha van jellemzője ennek a verseket megelőző, de születésüket oly erősen befolyásoló mozzanatnak Nagy László esetében, akkor a tétova, bizonytalan, erős bordázatot nem kapott „költői kifejelet” az. A költő bátortalanul vág az élet messzibb horizontú világának felfedezése útjára — szinte „intellektuális iránytű” nélkül, mintha hiányzott volna belőle az az alapvető szenvedély, amely egész egyéniségét munkába tudta volna fogni nemcsak a világ üzeneteinek a felfogásában és konstatáló tudomásulvételében (jellemző, hogy az erősebb lökéseket kikerülve csak a gyengébbekre reagált költőileg), hanem költői értelmezésében is.

Nem csoda tehát, ha ifjú költészete erének gyors beszűkülését figyelhetjük meg, egy helyben topogásáról adhatunk hírt mind a világ költői felmérését feltételező eszmélkedő vonatkozásokban, mind a költői kreációval kapcsolatosan. Nem tud költői alakot adni annak, minek görcsét érzi, nem tudja költői néven nevezni azt, ami alaktalanságával nyomja, függetlenül attól, hogy versihlete mintegy erre volt hangolva, elsősorban azzal, hogy a társadalmi élményeknek egy kis körében találta meg a versírás „okát”, közvetlen indítékát. Költészete feltűnően kevés élményéről beszélt, és a költő még nem fedezte fel alkotásának valódiabb vonásait sem — így „költői viszonyt” sem tudott teremteni ember és világ relációi közepette. Egy helyben topogásának is itt van a gyökere. Költői ösztöne a látható, kitapintható világtól való elszakadásra ösztönözné, ám az elszakadás „titkát” még nem tudja. Amit azonban e lényegében autonóm alakulási szakasza nem tudott meghozni, a

nyilvánosság elé lépése szinte egy csapásra megoldott az irodalompolitikai befolyás közvetlen érvényesülésével. Tétova fix pont keresése egy csapásra irányt kapott, s vele, úgy tetszett, költőisége kristályrácsát is, alapvető problémája megoldódott azzal, hogy szemhatárán célok és szemléletét megszabó jelzések várták. Ebben az időszakban, mindennek következményeként, eldőlni látszott, ami ösztönösen kísért addigi költészetében, mily sajátosságok útját járja tovább. Az irodalompolitikai su-gallatok a tárgyi világ költőiesítésének munkájára biztattak, s ezzel Nagy tárgyi világhoz tapadó szemlélete lelte meg öngazolását. A költői „holtpont” kérdése, egyelőre megoldódott, s a költő a versírás egy újabb hulláma tetején találta magát.

Hangváltó szakasza volt ez, tónusokat cserélő, pesszimista világfájdalmát vedlő. A költő „a népi demokrácia első költő-nemzedéke” tagjának tudhatta magát (Lukácsy Sándor), nem pedig a **Nyugat** „negyedik nemzedékéhez” tartozónak, ki az „új embertípusnak emel emléket”, s „azokkal a témákkal viaskodik, melyeket a változó, gazdagodó élet oly bőségesen vet eléje”, s így „újabb verseiben már megjelennek napjainknak, a népi demokráciának a mondanivalói is”. Nyilvánosság elé lépte után fél évre, tehát 1948 nyarán, Lukácsy Sándor, a kritikus, szemléjében így nyilatkozik róla: „...máris külön színt, új, friss hangot jelent a fiatalok közt. Szinte behozhatatlan előnye van az összes többivel szemben; az üdén buggyanó képek, metafora-ötletek, a szavak népi íze szempontjából verhetetlen, s ezt falusi emlékeinek köszönheti”, de „... a falusi jó ízek nemegyszer csupán a gyermekkor emlékeit hozzák magukkal, nem pedig a falu problémáinak komolyabb megértését” is. Ez az avató és gyöngéden bíráló, „útra terelő” írás jelzi a legbeszédesebben, mit kapott Nagy László a nyilvánosság elé lépéssel: ha nem is kis világával a föltétlen szakítást sugallja, de a nagyobb, „országos”, tehát általános kérdések megverselését szorgalmazza, „a falu”, „a népi demokrácia mondanivalói” ihletkörét kínálja, az országos gondokét, ahogy a közhelyé vált fordulat mondaná.

Már ifjúkorában, ha elvéteve is, megszólalt versében egy ilyen élménykör — hazafiúi keservként az **Ebek a magyarok** című versében:

Ebek a magyarok,
ebek, ebek, ebek,
húségtől ugatnak,
bajtól nyüszítenek.

— — — — —
Ha majd bundájukat
pörkölik istenek,
akkor meghúzódba
újra nyüszítenek.

Ez a keserűség 1947-ben az elégedetlenségnek egy általánosabb kifejezésébe csap át, hirdetve, hogy „itt még az Isten is nyomorult”, amikor szemlét tart szegénységük világa felett, ám ekkor már olyan hangulatvariációk is nyomot hagynak, amelyek mintegy egybeesnek azzal a költészeti eszménnyel, amelyet az irodalompolitika is hirdet. A költő az „új élet”, a „születés” jelképes és elvonatkoztatott, általánosságba szívdó fogalomkörének képsorát próbálja rögzíteni:

Egre néztünk akaratlanúl,
 mikor emeltük a dögnehez
 ezüstnyárfát, hogy legyen vályu,
 itató a szomjas becce-szájnak,
 szülőágy a feldomborodó
 kenyérentésztának, ha szakajtásra vár,
 a menyasszonynak pedig kicsi teknő,
 hogy majd fürdesse maszatos kis majmát...

(Egre néztünk akaratlanúl)

S ha itt még a versben arra kéri anyját, hogy „szítájl anyám lisztet, süss pogácsát, szítájl egy kis álmat is szememre”, az 1948. évi kelteztést viselő Tavaszi dala a hangváltás teljességét jelzi már, mondván:

és oly szép ma az
 öröm mint
 leányokon a
 piros íng

Vers, mely kritikusi legtöbbször a figyelmét lekötötte. Lukácsy Sándor már a megjelenése után nyomban így dicséri: „Stiliztikai fölénye bravúrosan gyúr le minden »veszélyes« témát; a **párt**ról írván még a szagát is elkerüli a banális politikai »költészetnek«, Czine Mihály szerint a „hivő indulat megzenésítésre váró vallomása” ez a vers, Illés Lajos pedig hosszabban méltatja Nagy László arcképét festő tanulmányában. Azok között a versek között emlegeti, melyek „a korabeli forradalmi, haladó ifjúság világforgató indulatait, a párt, a nép ügye iránti odaadását, lobogó kedvét és hitét tárják elénk”. Nagy László „angyala” itt már „fegyverrel a kézben, s a gazdagok ellen, a szegények nevében osztályharcot vívó párt jelképévé: »kardos angyal«-lá változik. A párt harcaiban való részvételt folklorisztikus módon, eddigi látásmódjának szellemében képzeli el: ellopja a párt méneséből a legtűzezebb csikót, s azzal tipratja a gazdagok kertjét...” Fülöp László megítélése szerint „mintha más költő rúgtatott volna elő hirtelen, harsonzó kedvvel, kirobbanó forradalmi indulattal, aki alig is hasonlít az eddigi versek szerzőjére”.

A „kollégiumi filmvetítés alatt megírt” verse újdonságai ellenére sem hozott azonban gyökeresen újat Nagy László költészetének alapvető vonásait illetően. Tágult csak szemléleti köre, de költői alapállása nem változott. A gondolati elemnek a hiánya, amely egész ifjúkori költészetét átjárta, itt is érzékelhető, miként azt már Lukácsy Sándor idézett tanulmánya is jelzi, s ezt pótolja egyfelől az a „hivő indulat, mellyel Nagy László a »fordulat éve« körül verseit írja”, másfelől az eszmei általánosításba futó szemlélet, amely a mélység illúziójába ringatta. Ami az első szakaszban még naiv áhítat és ódon zengésű dal volt a „kényesek kertjét tüzes csikóval tiprató” indulat kifejezéséként, a másodikban már csak a ritmikai váz marad meg, a naiv szemlélet önmagába hull vissza, s megismételni az elsőnek szuggesztív plasztikáját már nem sikerül, hiszen a versben megfuttatott ellentétek („Nem kötöttek le gazdagok foszló aranyos madzagok”) és a harmadiknak hasonlata („Oly undok ma a búsulás mint sötét csuha-hurcolás”) a politi-

kai-társadalmi gondolkodás és szemlélet közhelyszerűségét jelzi, illetve ezeket közhelyszerű megoldásokkal tudja kifejezni.

Ezzel jár együtt, a költői kifejezés síkján, az ugyancsak közhelyeket reveláló naív jelképrendszere is a tavasz-képzet vonatkozásainak megszólaltatásával:

A meggyfa meghajol boldogan
lehel termékeny illatát...

kezdi a Zuhatag című versét, majd felsoroló technikával vonultatja fel a „tavasz van” gondolatát idéző képsorát:

tavasz van földben és növényben
gyáraikban vigáik a motonok
fiatal asszonyok ölében
harmatos palánta mosolyog
gyártsatok ekéket vasasok
paraszatok adjatok kenyeret
uraim féltsetek magatok
ostoros zivatar fenyeget

s ebből akarja előcsalni a „tavaszi kedv” varázsát:

tavaszi haragunk lobbosodj
harsogd a dalunk mérgesen
tavaszi szerelmünk lombosodj
lepd el a kerteket szélesen
tudatunk erősödj csontosodj
bennünk az új élet veleje
tudásunk gyarapodj bokrosodj
legyünk az új élet teteje!

Ha a Tavaszi dalnak volt egy mágikus pillanata és a kifejezés egy pontja az elementárisval való kacérkodás lehetőségét is megcsillantotta, az élet látásának ezekben a „tavaszi” megnyilvánulásaiban a kifejezés problémája, a meg nem oldottságot idézve, van jelen. Az új életet, az embert átjáró örömet kifejezni hivatott képsorok a világ misztifikált, álköltői versbe foglalását mutatják, s lesznek e versek egyszerű érzések költői hitel nélküli megfogalmazásaivá.

A narratív vers kísért tovább általánosságaiival, mintha a költőiségnek azok a bonyolultabb formái, amelyeket a modern magyar költészet már birtokba vett, nyomtalanul eltűntek volna az irodalmi köztudatból: Nagy László is deklarál és képeket rajzol:

Pernyévé égett a papiros,
amire tilalmat írtak,
májusfát magasat állítunk,
szegfűünk szabadon nyílnak.

Májusfák suhogják magasan
az ember szabadult kedvét,
tövükben a táncot ne járják
sarkantyus csizmájú medvék.

(Májusfák)

A metafora „világokat felfedező”, kapcsolatokat megértető villámfénye helyett a képzelet üresjárata látszik csak a versben:

Régi huszár az ó-lábu híd,
szilaj oslikó toporzékol alatta,
sodró fara van a víznek,
habos szája a levelet bekapja...
(Dunántúli béke)

E verses „kérdve-kifejtő módszer” természetesen magával hozta a leegyszerűsödésnek azokat a változatait is, amelyek a népies szellem fonákját jelentik:

Szép az idő, szeretik
a fehér ludak, figyelik
nézik az eget ferdén tartott fejjel,
hollikon lepereg a víz,
kenegetik magukat kenettel...

Nyilván nem „költői pillanat” gyermeke ez a szakasz, hanem az elfáradó képzeleté, amely hiába kutat a világ (ebben az esetben egy tájkép) költői rekvizitumai után, s hiába keresi önmagát a meglátott elemek összefüggései között. Egyiket sem találja meg, mint ahogy nem találta meg addig sem, amikor az ún. külvilág költőisítésén dolgozott. A tájelemeket költői varázslattal képpé rendező heve hiányzott e versekből, s helyette a jó szándékú verses ráfogás sietett a lankadt képzelet segítségére, hogy a vers csattanójából kihangzó didaktikus jelképeség megszólalhasson. Előbb egy erotikus kép következik:

Rozsok, búzák hanyatt dőltek,
nehéz felhő meghasalta őket,
szálanként is mind fölállnak,
megigazítják magukat,
ahogy illik illedelmes lánynak.

majd a „születés pátozának” előcsalása:

Nem hiába virágoznak,
aranybölcsők lesznek, rengetőznek,
mutogatják fűnek, fának
a pólyákat feszegető
piros csecsemőket.

(uo.)

A költői szándék és a kifejezése között támadt ellentét jelzi ezeket a Nagy László-verseket, mint ahogy ellentét volt költői természete és a verstípus között is, mely költészetén uralkodni látszik. A versek csattanóiba szőtt költői vallomások a költőnek a világban, az életben lapangó nagy igazságait kimondó szerepét hirdetik, s tagadhatatlanul egy kreatív költőiségen inszisztálnak, tehát egy olyan verseszményen, amely nem a valóság másolásán alapul. Ha ezeket a nyilatkozatokat költői tudatosodása jeleként értelmezzük, akkor ezeknek az önmagukban s költői vonatkozásukban alig feltűnő verseknek abban kell lát-nunk a jelentőségét, hogy éppen ellenükben sikerült Nagynak, meg-

szülve-tagadva őket, ha nem is megvalósítani, de megfogalmazni azokat a szándékokat, amelyek benne a költőt éltették. Egy későbbi verskorszak zálogaiként hatnak, s mint ilyenek egyúttal visszaminősítenek is, jelezvén, hogy mi is volt az, amit már ifjú költőként keresett (de versekben még nem talált meg), ami belső indítékként a versírásra ösztönözte. A Katonalovak című versében olvassuk:

Néha a szemük világában
keselyüket s csontokat láttam,
s létem szükraját, ahogy este
fekete véres hó belepte.

E szakaszban meghirdetett versigényt természetesen nem adták ifjúkori versei, mint ahogy jelenére vonatkozó deklarációinak sincsenek meg versbeli megfelelői. Hazafelé hajnalban című versét pl. ilyen fogadkozással zárja:

Majd munkáiba állok magam is,
világ, én kimondom álmaid,
ajkaim a vas-méhez szavaktól,
feszüljön, dübögjön, mind a híd.

Tél végi mozaikjában a „teremtő sugallatok zúgását” emlegeti, a Virágzó rozson címűben pedig arról beszél, hogy „megcsendül a világ benne”.

A látomás, mely a lét elemi mélységeit hordozza, a teremtő sugallatok és a versben megszólaló világ emlegetése — ezek azok a mozzanatok, amelyek Nagy László költőisége mélyebb rétege, természete igazabb vonásai felé indítják el a figyelmet, s ezek egyúttal annak az igénynek is a kifejezői, amely a költőben élt, mérhetővé téve a távolságot közte és a megvalósítás között, s így alapvető „költői” elégedetlenségét is revelálja.

Költészetében, nem véletlenül, ekkoriban halványodik el a költő szerepének még ifjonti körvonalazottsága, amelyben a versírás csodája, a költés pusztá ténye is kielégíthette. Most a költői szerep problémájával találkozott, a korszak kategorikus imperatívusával, hiszen ezek az idők a szerepjátszó költő után kiáltottak, irányt adva az ihletnek, de lehetetlenné tették, hogy önmagával foglalkozzék, s ehelyett a világot mint olyat kínálták fel neki. Nagy Lászlónak fentebb idézett vallomásai, e korszak versei áramában, a szerepét elvállalt költőre mutatnak, még akkor is, ha a szerepét megvalló szubjektíve mást mond, mint amire szerepmondása ösztönözheti. Az ellentmondás nyilvánvaló ebben a költészetében, még ha Kalász Márton éles formulációját nem is tesszük teljes mértékben magunkévá: „A fordulat éve után Nagy László is nekivág a transzparenszel hirdetett új művészi feladatoknak. Bőréből nem tudott kibújni, erőszakot venni magán azonban megpróbált”. Felmerülhet a kérdés: jogunk van-e a költő őszinteségében hinni vagy sem e korszak verseit olvasva, illetve „hazudnia” kellett-e a költőnek „szerepe” eljárásában közben? Nyilván nem. Annál is inkább, mert módunkban volt már rögzíteni e „szerep” jelentőségét Nagy László költői alakulásában. Vele, ha ideiglenesen is, de a fiatalkorát nyugtalanító elégedetlenségek (költőiek, társadalmiak, világ-érzésbeliek) nevet kaptak, szabatoságot mindaz, ami a fiatalkor érzelmi kódében gomolygott.

A költő „eszmét” kapott ezzel a szereppel, akármilyen általános és sematikus volt az, s vele az „új élet” látványát, melynek elgondolása végeredményben a „szereppel” járt együtt. Illúzió és valóság-követelmény, realitás ritkán találkozhatott ily szoros és problematikus szövetségben, mint akkoriban, amikor Nagy László is ismerkedett az irodalompolitika kínálta szerepköltészettel. Költészetének a sodra is ebbe az irányba mutatott, s végső fokon idézett vallomásai is ezt igyekeztek megfogalmazni, mégha azokban költői alkatának öntudatlan üzenete is benne van — az imagináció igénye a leírás és a ráfogás-tendenciák ellenében. Rövid ideig tartó, ám erős bűvölet vonzásában találta magát, s bár fél- és pillanatnyi megoldásokhoz juttatta el, örökségével mégis majd egy évtizeden át kell még küzdenie mind a költőinek, a versbelinek, mind pedig a társadalmi indulatoknak a vonalán, s e küzdelmes költői évek egyúttal önnön költői alkata felfedezéséhez és kibontakoztatásához is elviszik majd. Mert nem tehetsége jelentette a problémát, hanem az utak, amelyeken járt.

Nagy László ugyanis már első versében az imagináció költői világát kereste, s ennek a kutatásnak a jegyében születtek versei később is, hogy a negyvenes évek végén a költői szerep jellegéből következően a ráfogás-technikával írja költeményeit — imagináció-pótlékként, de adigi költői gyakorlata inerciáinak engedelmeskedve is. Nem új csapást kellett vágnia, hanem a meglévőn tovább haladni — mondjuk így: határozott eszmei-politikai tudással, a társadalomban lezajló események ismeretében és vállalásával. Ifjúkora spontán tapasztalatai így „tudássá” válhattak ugyan, de meglepő, hogy mindaz, ami ebből az „új élet” fogalmában összegeződött, Nagy Lászlónál valóságos társadalmi tartalommal nem töltődött meg, s tegyük hozzá, nemcsak a költőhöz köthető okok miatt. Olyan korszakról van szó, amely az új életre esküdve, egyúttal végcélját is ebben a fogalomban látta, lényegében a kezdetet is a végső célok megvalósulásaként deklarálta.

Magasra csapó, de felszított költői hevet ígérhet egy ilyen eszmeiség és az ebből következő magatartás, azonban költői világot építeni rá nem lehet. Nemcsak azok a Nagy-versek bizonyítják ezt, melyeket a kritika „erősen szürkülőnek, nehézkessé válónak, a korabeli sematikus költészet jegyeit hordozónak” nevez, hanem azok is, amelyeket a mai magyar líra „kiemelkedő darabjainak” tart. Ezek azok a „szébbnél szébb” versek, melyek „népünk új életéről, teremtő munkájáról, építőkedvéről, a jövőbe vetett hitéről, bizalmáról és reményeiről” szólnak (Illés Lajos). Nagy László, akárcsak költőtársai „szocializmust építő életünk, szabad és boldog korunk, harcunk és jövőnk egy-egy villanatát” örökíti meg költeményeiben. „Villanatai” életképek, a falusi tájak és a mezei munka egy-egy jelenetének rajzai, amelyekben az apró, realiztikus részleteket idilli hangulatokkal a „ráfogás” és az ezt szülő eszmei illúziók fognak össze. A nagy eszméknek, a lelkesítő történelmi időknek a kicsiben, a hétköznapiakban megcsillanó tényeit lettek volna hivatva ezek a versek megragadni és megörökíteni, a munka új értelmet kapott voltát akarták érzékelni, abban akarták felfedni a költőit, amiben azelőtt a költő objektíven nem láthatott poézist. Eszmének, eszménynek és valóságnak a szoros egységét tételezte fel az ilyen célokat szolgáló költői magatartás, és az egymásban tükröztetés magas és intenzív fokát követelte meg — anélkül azonban, hogy a költő elérhette volna

ezt a hőfokot, előállíthatta volna ezt az intenzitást. A vers, ebből következően, nem tudott önmagáért helytállni, a képek némák maradtak, a költőiség autonóm hatása nem adott jelt magáról. Ezek hiányát kényyszerült a költő a maga kommentáló-deklaratív „versből szólásával” pótolni, s a költőnek e szerepe alakította ki a korszak verseinek csattanóra, tanulságok levonására élezett, kommentárokat elbíró zárlatait, azt a verstípust, amely a didaktikus költészet sajátja. Formálissá vált költészet ez, melyben a költő „hitét” deklarálhatja a legközvetlenebb módon, egyenesvonalúan, a maga szavaival toldva meg azt, amit a vers valóságosan kimondani nem tudott. Tévedés lenne azonban pusztán csak az ideológus győzelmét és a költő vereségét látnunk ebben a jelenségben. Sokkal inkább a szubjektív szándékoknak a szákutcába jutásáról van szó, a költői magatartás egy típusának problematikus voltáról, amelyben a realitások a „koholt kép” vonásait, a lelkes szándék a „mímelt mámor” jegyeit kapják meg, s a költőiség a „ráfogással” egyenlítődik ki. Közéleti, általános érvényű költészet volt a korszak eszménye, ám a vers csak formális jeleivel volt „közéleti”, szavaival általános: a képek közélet rajzait adták, a fizikai munkát festették, a költő szavaiban az ország életét irányító eszmék reflexeire ismerhetünk. A tárgyiasság körét nem érintő élettények azonban az esetlegesség, a véletlenszerűség benyomását hívják elő, a költői „ráfogásban” pedig az ún. objektív valóság kritériuma szenved csorbát, a **fontos** nemegyszer a **jelentéktelennel** cserél helyet, a nagy és lelkesítő eszme a költői igyekezetben a felmondott leckévé sutul — annak jelzéseként, hogy a verssíkok nem tudtak találkozni, s még legsikerültebbnek tartott példáiban is külön szól az élet reális tényanyaga, a költői ráfogással belelátott, jelképességet hirdető eszmeiség és a költő, ki szemlélődik, kommentál és hűtet tesz.

Nagy László „villanatai” sem tudnak kitörni a kor költészetének ebből a bűvös köréből, és még antológia-darabjai, mint a Gereblyező lányok, a Traktoroslányok, a Tengeritörők, a Korai készülődés, az Álom a diófa alatt, az Öregasszonyok (a negyvenes évek végéről) címűek is ezt viselik magukon, folytatódhatnak a bulgáriai ihletésű versekben, s ott rezegnek az ötvenes években kibontakozó válság-költészetében is. Színte mindegyik ebbe a csoportba sorolható költeménye a három versalkotó elem összeforratlanságát példázza. A Gereblyező lányok címűben pl. a realizisztikus ígérő, népies életképet (szövetkezeti a határ, eső elől sietve hordják az emberek a termést és siet dolgozni a húsz gereblyező lány is) a költői ráfogás naiv, jelképszerű hangulatai követik (a lányok „aransugárban énekelve” dolgoznak, „sarjúillatban serénykednek, mert lepke most minden pillanat”), a vers csattanós utolsó szakaszában pedig megszólal maga a költő is, hogy elmondja a megfestett látvány kommentárját:

Húsz leány selymes rétet fésül,
zengik a szabadság énekét,
nézd, a szemükben ott az ország,
mint fűszál harmatán teljes ég.

Az Álom a diófa alatt címűben is ugyanez a magatartás üzen, és ilyen a Traktoroslányok című is, melyet Nagy László költészete e verscsoport-

jának egyik legjellemzőbb darabja, melyben az effajta költészet szinte teljes „kőrisméje” adva van. Mind a téli szántás realista rajza, mind az ebbe a realitásba jelképet láttató szándék:

Fölsenkentek az ágyról korán
s útnak indultak nagy dacosan.
És mire ébred a sok aluvó,
gépiükméi állnak, szerkezetek közt
ápoló ujjuk repes, suhan:
március lesz már hamarosan.

S hozzá a „költői” magyarázat:

Törtetnek hévvel, a nagymérgű szél
szemükbe sujt, mint éles sugár.
Mást nem is látnak, csak tűzkarikát.
Mégis a szívük tavaszt varázsol,
ég gyönyörének szárnyaikat tár
s száll fuldokolva, mint a madár.

Járja az eget, a banna mezőt,
barázdát egy nap ezret fogat...
Pacsirta helyett a kikeletet
ők jelzik immár, ők, — nézem őket
s kívánok nekik szebb napokat
s szillaj szívükre csillagokat.

Nem egyenértékűek a verseket lezáró kommentárok sem, melyek a legérdekesebb elemei ennek a költészetnek. Ha az életről szólnak, rendszerint jelkép-megfejtések, feloldások, néha naiv általánosítások, egyfajta naiv szertelenség, amely elsősorban a meghalás képzeletében nyilatkozik meg („hogyan meghalni ne kelljen” — Öregasszonyok; „A vetés megnő érik arannyá Lesz a halál ellen kenyér” — Dombon). Vannak azonban zárlatai, amelyek a verstestben elszórtan felbukkanó egyenes vallomásokkal Nagy László költői szándékainak, a még kimondásra váró költőiségnek az üzenetei, egyben pedig egy nem létező költészetnek ars poeticái is, s mint ilyenek egy olyan, meg nem szólaló költészetről és szándékról adnak hírt, mely méltóan képviselte volna Nagy László költői tehetségét, elhivatottságát, pályájának már ebben a korai szakaszában.

Az „élet álom” Vörösmartyt idéző képzelet az, melybe Nagy László költőisége vágyakozik, nem mentesen a képzeletnek romantikus szertelenségeitől sem, de a tisztaságnak, a salakmentességnek a vágyával is, hiszen Nagy László a képzeletnek „józan duhajai” közé tartozik, s túlcsigázására szinte sohasem vállalkozik. Őrá mintha nem vonatkozna József Attila meghatározása: „képzeli, hát szertelen”, éppen ezért a képzeletnek úgynevezett irreális szféráit sem érintik versei, s anyaghoz tapadó görce nagyon nehezen enged a képzelet indításainak. A meditatív pillanat az övé, mely a passzivitás rejtőzködő magatartását revelálja, nemcsak az élet, hanem az álom síkján is. Az „élet álom” képzet éppen ezért Nagy László megfogalmazásában a realitásokat kínálja elsősorban, és csak bátortalanul utal imaginárius térségekre, aszociációs kedve pedig egy-egy hasonlat emlékeztető mozzanatának felfedésén túl már nem mozdul:

Kék darázs dong, a lombot csapja úntalan,
árva muzsikus, mégis nagy varázsa van.
Emlékeztet a nyárra, mély álomba nyom,
én most az aratókról ébren álmodom.

(Álom a diófa alatt)

Ez az ébren álmodás nehezen tudott Nagy verseiben azzá lenni, amit úgy mondott, hogy „szemükben ott az ország, mint fűszál harmatán a teljes ég”. A költészetnek ez a totalitása azonban, vágyképként, végigkíséri majd pályáján — leginkább deklaratív alakjában, vagy pedig tragikus aspektusait mutatva meg, mint az 1953-ban írt Téli krónikájában:

Akartam akkor, mint a láng
lobogni minden táj iránt,
ajándékfaként tetszeni,
tűzterebélllyel lengeni
fázókhoz egyre közelebb —
s kódorogtam csak, mint az éb.

Ez magyarázhatja, hogy a „ráfogásra” építkező költői szándék a csalódás motívumával terhes már azokban a versekben is, amelyek az ébren álmodás egyszerű viszonylataiból születtek. A Tűz-szivárvány című verséből idézünk:

Mintha a tavasz jönne,
ébredek jó öröme,
ámulva körülnézek:
honnan szállsz édes ének?

— — — — —
Én is már olyan dalra
sóvárgok: aki hallja,
ujjongva vele éljen,
zord időben se féljen.

Fejemmel dér-mezősen,
ha lennék elmenőben
s vágyam csak vágy maradna,
lúgkőnél jobban marna.

— — — — —
Lehet, bevégti sorsom,
elvágja dalos torkom
s torkomból vérszivárvány
suhog fel, víg madárkám!

Ha dalban nem, csak vérben
fizetnék méltóképpen,
szívem egynéhány társa
dicsérne, talán szánna.

— — — — —
Élve, remélve több fényt,
hívjunk tavaszi örvényt
zuzmarás téli fákra,
s erre a nagyvilágra...

Az „ébrek álmodásnak” ez a részletesebb rajza nemcsak a korszak költészetének szellemét adja, hanem „rossz sejtelmeiben” kritikáját is, azt a korszakot, amikor az állom és való nem harmóniáját, hanem egymással felelő ellentmondását adja a költőnek. Nagy László következetesen végigjárta ezt az utat, s költészetében nyomát leljük majd annak a hosszas küzdelemnek, amelyet e kérdéssel folytatott a közelmúltban lejátszódtól felszabadulásáig.

Nagy László az ifjúkori elégedetlenségét, a József Attila-i „tisztaszívvel”-helyzet problémáját a negyvenes években eszmei síkon oldotta fel elsősorban, ideológiai megoldásához jutott el. Ennek a periódusnak éppen ebből következően a „ráfogás”, mint költészeti deus ex machina, technikai elvként szólalt meg, s az „ébrek álmodásban” kapott általánosabb érvényt, anélkül, hogy költészeti alapelvévé is vált volna. Az „ébrek álmodás” Nagy verseiben a politikával maradt szoros kapcsolatban, s nem az esztétika, hanem az etika kérdései kerülnek előtérbe, nem esztétikai, hanem etikai egyénisége kerül a versek középpontjába. Az emberi magatartás kérdéskörébe lép, s ezt a folyamatot a vers mélyebb rétege majd csak hajszálereiben ellenpontozza, elsősorban ritmus-váltásában, később pedig a vers szellemének változásában.

A misztifikált Én körvonalazódik ezekben a versekben, holott a költő reális, társadalmi lényét akarta tükröztetni, konkrét embert a konkrét világban, azzal az egyenességgel, „direkt módszerrel”, amely a múlt századi népiesség költészettanának hagyományaként kísértett, s minden olyan kísérletet, amely ezt a relációt a költészetben előbűvölni, elővarázsolni akart, formalizmusnak minősített. A költő tehát annak csapdájába esett, amelyet el akart kerülni, s így előbb a világ dolgainak misztifikációjában segédkezett, azután önmagát veszítette el. A költő etikus lény, versbeli „kiszólásaiban”, a tanulságokat levonó is, a szentenciákat mondó is végeredményben a „ráfogás” misztifikáló hajlamának a gyermeke, függetlenül attól, hogy a feltétlen igenlés szavait, vagy a bírálatnak és a csalódásnak a hangjait rögzítik-e a versek. A végeredmény ugyanis egy lírailag hamis szubjektivitás és póz: a költő az etikus szerepét játssza, amikor verset ír, s így nem az igaz, társadalmilag elkötelezett és szívvel-lélelkel az élet problémáin csüngő embert, hanem az etikus szerepét játszó költőt látjuk.

A Nagy-versek, zömükben, szokványos módon állítják elő az etikus vallomását előhívó helyzeteket. Tájköltészet képezi az alapszintjét, ahonnan szálak futnak, nemegyszer egészen egyértelmű ellentéteket előcsalva tájkép és az etikus hangulata között, a költő szemlélődő alakja felé, hogy a versek végén, mintegy a „tájban az ember” képeként, felhangozzék kinyilatkoztatása, megcsendüljön a vers eszmeisége, az erkölcsi magatartás hirdesse igéjét. Amit az 1950. évi Dal című versének három strófája kínál, Nagy László költészetének e szakaszára általános érvényű. Előbb tájképet készít (ebben a versében az őszről fut két szép sor: „szállt a lomb, mint puskaszóval szétriasztott madarak”), majd a vers derekán megjelenik az ember is, hogy a zárószakaszban nyilatkozzék:

Kinjában a lombha erdő
megborzongott, rettegett,
és mi mégis boldogságról
dúdogattunk éneket.

Lomb és virág leborultak,
szemem tüze fölcsapott,
szóltam: rád is vihar készül,
iszonyú lesz, ha hagyod.

A versek etikai eszmekörének két pólusa van: a petőfies „élet vagy halál” gondolata, egy meglepően 1849-es hangulat két pilléréként:

Bár tudom, hogy egyszer el kell esnem,
ellenséged vagyok rendületlen,
embereknek kell ez a merészség.

(Ballada)

Ezt a halállal viaskodást ellentozozza Nagy László életés elve:

Tenger, te lelkem habos testvére,
két szemem ragyogva megcsodált,
de én még ifjam szabad hajóval
akarom jánni az óceánt.

Én még sokáig akarok élni,
szállani előre sebesen.
Zabolát vetni lehet a vízre,
de énrám, de énrám sohasem.

(Tenger)

A tájképek színeiben azonban lényeges változások figyelhetők meg. Az „új élet” képze a negyvenes évek végén a tavasznak és a nyárnak jelképes hangulataiban jelent meg, az ötvenes évek elején előbb az ősz, az ősszel a tél sejtelve, majd a tél képei szaporodnak el, párhuzamosan a költőnek a világhoz, a társadalmi élethez fűződő viszonya változásaival.

Az Ősz van újra a Nagy-versek hagyományos relációiban legjobb tünet-versei közül való. Az első szak klasszikus ízű és hangulatú, borszönyös és berzsenyies hangütése után.

Ősz van újra, lehervad a környék,
fenn a dombháton sövények zöldjét
előnti halálos pirosság.
De szőlő és körte édesednek,
állatok hívva vérmesednek,
a rétet jóllakva tapossák...

a záró rész a költő egyenes vallomását tartalmazza:

Én nem alhatom át ifjúságom,
deres és havas lenne az álom,
a halál az alvót szereti.

Én ébren leszek a pihegő őszben
jövőt vigyázó hűséges őrszem,
a tiszték között csak közlegény.
A végtelen tavaszt, hogy megérjem
— ez az én álmom — érette vérem
cseppenként boldogan veszteném.

S e két pólus között ki kellett csapódnia annak az intimebb dallamnak is, amely az elégedetlenséget revelálva a tájképek őszi és téli képeiben, a „tavaszt” féltő gondolatban már nyomát hagyta, s mi több, az ilyen vallomások a költő válságáról is tudósítanak, drámáját ígérik:

O, mikor érünk arra a tájra,
hol zene zeng s a tűz pirosbort fonral?
Mert az én szívem most igen árva,
már társalogna muzsikával, borral.

(Bolyongó)

Ennek a gondolatnak a nyomában a „küzdő Én” etikáját lassan a „vágyódó Én”-é váltja fel, s ha előző vallomásaiban „szárnyas emberét” az illúziók egében láttuk, a költő-Ikarosz már zuhanóban, lelke perzselten:

Most hogy sorsod megfordítsa
nyens idő jött, szelétől
kölpinosul, aki bírja,
aki nem, az elkétkül.
Emeld magasra a fejed,
szívd a tüdődre a szelet,
viseld, bírd ki, ha lehet.

(Esti képek)

S alatt ott várja a befagyó „ábrándok tengere”:

Fecsegők cifra sallangját elfújja.
Pártot áll, szózata: vas-zene.
S tüzel, ment tudja, nagy baj lesz, ha újra
befagy az ábrándok tengere.

(Kovács)

Ekkor már konstans jelképére talált: a dérre, a deres világ látványára, hogy az etikus magatartását, melyet formált, az ember drámájává alakítsa, a küszködőt a megrendülten barátkoztassa, s felkészüljön az egyértelműségek ellenében az ellentmondásosságnak, a világ bonyolultabb viszonyainak tudomásulvételére is. Az életnek és álomnak egysége bomlott itt fel, s ha a ráfogás technikája az álomnak adta a pálmát (egy „álom az országról” képzet ösztönzéseként), most az a gondolat erősödik fel a versekben, hogy az élet ellentmond az álomnak, a szeme mást rögzít, mint amit eszmeisége szeretne. A küzdő Én vereséget szenvedett, küzdelme meddő maradt, hiszen, amit oly közelinek tudott, egyszerre messze került tőle, az a feltétlen optimizmus pedig, amely lendületét és szárnyalását adta, egyszerre, a pesszimizmus vonzásában, veszíteni kezd erejéből. „Nem leltem testet ropantó erőre” — mondta a Hajsza című verse, hogy arra mutasson, ami Nagy költészetében alakulóban van: a rossz közérzet költői élményére. A Virágének dal formája már ennek panaszával terhes:

Emberek, mivé lettem!
Örömem elvesztettem.
Mikor mosolygok újra,
ki tudja, haj ki tudja?

Se bokros Bakonyalja,
se Mátra kék havassa
énrajtam nem segíthet,
nem üdit ilyen szívet...

Itt már egészen más relációk merülnek fel költő-világ-vers viszonylatában: az emberi sors közvetlensége szólal meg, szinte egész eddigi költészete ellentétéként, még ha e lehetőség, bábállapotban, e költészetben dajkálódott is fel. A rossz közérzetből legalább a szív vonatkozásaiban, az érzelmek pályáin önmaga drámájának, hogy úgy mondjuk: sorsa tragédiájának a látványát hívhatta elő, ha már az észnek a drámáját nem tudta megfogalmazni, holott az az eszmei-politikai viszonyulás, amely ihlette, elsősorban ezt feltételezte volna. Igaz, ez a rossz közérzet-költészet éppenúgy nevesincs problémákat érint, mint pályaszakaszának azok a versei, amelyek optimizmusát, politikai hevét voltak hivatva meghirdetni. Ha költészetéből az derül ki, hogy lelkesedésének valódi tárgya nem volt (a koholt kép, a mímtelt mámor, a „ráfogás” következményeiként), a rossz közérzetben erre talált, s egyszerre az emberi sors látványának távlatai — legalább lehetőségként — felde-rengettek.

Az indulás nehézkes és lassúdad bontakozása után a negyvenes évek végén gyors egymásutánban képződnek gócok költészetében, melyek metamorfózisait jelezték, felgyorsultan azt a folyamatot, amely költészetének táplálóbb, ihlettebb területeire ragadták, s már egyértelműbben azt a drámai vonalat is, amelyet eszmélkedése rajzolt, kitorve a társadalmi élmények olyan kézzelfogható s egyben általános köréből az emberi helyzet élményköre felé.

(Folytatása következik.)